

Un segle de legislació italiana relativa a les biblioteques governatives (1869-1967)

La primera llei del Regne d'Itàlia sobre biblioteques, signada per Angelo Bargoni i datada a Florència el 25 de novembre de 1869, es limitava a agregar les 31 biblioteques heretades dels governs precedents, que es repartien en dues classes: «de caràcter general» i «de caràcter especial». La primera era formada per 13 biblioteques situades en les principals ciutats o en ex-capitals i que haurien tingut subvencions més grans que les de segona classe en relació amb els respectius límits de documentació. A la primera classe pertanyien tres biblioteques nacionals: Nàpols, Palerm i Florència. La llei Bargoni responia negativament una qüestió important: si el sistema bibliotecari italià havia d'ésser constituït per una única gran biblioteca, semblant a les de Londres o de París.

En un altre punt la llei reconeixia solament a una de les tres (Florència) la representivitat cultural de la nació per la riquesa dels seu patrimoni: en efecte, en la Disposició especial (art. 33) s'assignava a la Nacional el dipòsit obligatori d'un exemplar de totes les publicacions italianes. El decret Bargoni exclouia les biblioteques gestionades per altres entitats que sovint posseïen col·leccions de llibres i algunes vegades unes estructures arquitectòniques de gran relleu històric. Moltes d'elles esdevingueren seus de lectura pública: però, mancades de mitjans i sense una

normativa bibliotecària uniforme, varen revelar quasi totes la seva incapacitat per complir la doble missió. Les lleis de descentralització administrativa (14 de gener de 1972 i 24 de juliol de 1977) varen atribuir a les regions la gestió d'aquest tipus de biblioteques: però és encara massa aviat per verificar-ne l'eficàcia.

La primera llei italiana sobre biblioteques va envellir ràpidament: el factor determinant va ésser la conquesta de Roma, amb el consegüent traspass de la capital a la ciutat dels Papes (1870). Es va verificar llavors un canvi legislatiu que va voler posar en pràctica la convivència entre un plantejament policèntric, testimoni per la pluralitat de les biblioteques nacionals, i una centralització que s'havia de realitzar amb la gran biblioteca nacional de Roma. En menys d'un any, per la ferma voluntat del Ministre d'Instrucció Pública, Ruggiero Bonghi, la biblioteca denominada Vittorio Emanuele II, quedava constituïda per un confús agregat d'antigues col·leccions monàstiques romanes confiscades per l'Estat. Per introduir aquesta nova biblioteca en el sistema va ésser emès el nou *Regolamento organico delle biblioteche governative del Regno* (20 de gener de 1876), que va precedir d'alguns mesos l'obertura de la biblioteca nacional de Roma (març de 1876). Desiderio Chilovi, de la biblioteca

nacional de Florència fou l'autor de gran part del reglament, i a qui el ministre havia demanat que comentés la proposta de llei que modificava la del 1869. La còpia de la seva relació datada a Casole d'Elsa (Siena) el 5 d'octubre de 1875 confirma l'atribució, però conté una formulació del concepte de biblioteca nacional i la seva realització a Itàlia que el *Regolamento* ignorava totalment. Segons Chilovi, una gran biblioteca nacional havia de ser destinada als que fan treballs científics, la seva col·locació havia de subordinar-se a la presència a la ciutat d'altres institucions culturals, inclosa una gran biblioteca municipal, i el seu patrimoni havia de tendir a ser al més complet possible.

A causa de la impossibilitat de tornar endarrera en les designacions efectuades (Florència, Nàpols, Roma), proposava un sistema policèntric com el format per les biblioteques alemanyes de Berlín, Göttingen, Munic i Viena. Però el títol I del reglament disposava que les biblioteques es dividissin en dos grups: «autònomes» o «connectades amb altres institucions»; en el primer grup es consideraven de primer grau les biblioteques nacionals de Florència, Nàpols, la Vittorio Emanuele II de Roma i la de Torí, amb la missió de representar d'una manera continuada i general el progrés i la situació de la cultura nacional i la forana i la de la regió en el qual cadascuna es trobava.

Es consideraven de segon grau la Braidense (Milà) i la Marciana (Venècia). Les biblioteques connectades amb altres institucions, les universitàries, es dividien ulteriorment en tres classes. A la biblioteca nacional romana, encara no oberta al públic, se li assignaven també tres missions importants: la redacció d'un butlletí per matèries de les publicacions estrangeres que posseïen les biblioteques del govern, la gestió d'una oficina de duplicats i un curs tècnic per a bibliotecaris que la literatura professional reclamava des de feia molts anys. Però aquesta biblioteca, sotragada per escàndols i per problemes d'organització previsibles, no va posar en pràctica cap de les missions encomanades per la llei. Amb dues circulars del 1880 se'n va assegurar l'increment amb la tramesa d'un exemplar de tota obra impresa, però per a la seva aplicació es varen haver d'esperar encara molts anys. El fet d'haver constituït formalment dos dipòsits d'edicions italianes va ésser comentat favorablement, i fins i tot avui demostra la seva validesa (més aviat s'hauria de recriminar que el dipòsit de totes les publicacions no tingui altres punts de conservació).

En canvi, va ésser il·lògic destinar les dues col·leccions completes a una mateixa funció en la qual han de coexistir unes exigències incompatibles com són la conservació i la lectura a la

biblioteca o a domicili. En efecte, la reglamentació del préstec des de la seva primera formulació (13 de març de 1876) a l'última (5 de setembre de 1967), s'aplica indiscriminadament a totes les col·leccions de les biblioteques governatives, incloses les de les dues nacionals de Florència i Roma. Del *Regolamento* de 1876 va resultar un sistema amb dues biblioteques d'indiscutida preeminència i, en canvi, el conjunt de biblioteques governatives (nacionals o no) quedava desarticulat, fins al punt que va ésser necessari arribar al més aviat possible al *Regolamento per le biblioteche pubbliche governative* (28 d'octubre de 1885), que reflecteix el difícil compromís entre la cultura bibliotecària i la inadequada política que l'ha d'incloure. Desiderio Chilovi va evitar d'oposar-se a tot el Títol I (Classificació), que dividia les biblioteques en les «autònomes» i les «que serveixen a altres institucions». Es va atribuir el títol de centrals a les dues nacionals de Florència i Roma, cosa que Chilovi comentava assenyadament a les proves d'impremta que li varen ésser enviades: «dos centres en una mateixa institució matemàticament no poden subsistir». Fou Chivoli, gairebé amb certesa, l'autor de l'art. 62, que establia que la missió de la nacional de Florència era la redacció del *Bollettino delle pubblicazioni italiane ricevute per diritto di stampa* (des del 1958: *Bibliografia*

nazionale italiana) i la missió de la de Roma era redactar el *Bollettino delle opere moderne straniere acquistate dalle biblioteche governative*. Però després de vint anys d'activitat en la direcció de la biblioteca nacional de Florència, quan l'aleshores ministre Ferdinando Martini li demanà que comentés el nou projecte de reforma que hauria preparat la llei del 1907, respongué, sense mitges paraules, que, tal com era formulat, en desaconsellava la publicació. Chilovi comprenia que, al llindar del segle XX, Itàlia havia canviat: la industrialització i l'alfabetisme creixents creaven nous lectors als quals ni les biblioteques del govern, ni les de les entitats locals, ni les quasi 1.000 de populars podien donar una resposta adequada. Entre les deficiències més greus remarcava la insuficiència d'una xarxa de lectura pública i la mancança de biblioteques municipals a les grans ciutats (especialment Florència i Roma), amb la conseqüència que una demanda indiferenciada afectava les biblioteques nacionals i les nacionals centrals, en desvirtualitzava la funció la qual cosa servia d'excusa a la incapacitat per prendre qualsevol iniciativa catalogràfica durable. La proposta de llei, que malgrat el seu parer negatiu fou aprovada (24 d'octubre de 1907), tornava a proposar el sistema del 1885. Aquesta proposta de llei s'emparava amb una legislació bibliogràficament sense fonaments i que

els tipògrafs gairebé no observaven en relació amb l'obligació del dipòsit d'impresos. Amb els decrets successius (7 de juliol de 1910 i 31 d'agost de 1945, que empitjorava els corresponents articles de la llei del 2 de febrer de 1939), un tercer exemplar s'havia de lliurar a una biblioteca de la capital de la província en la qual s'havia imprès l'obra.

A alguns bibliotecaris dels anys seixanta no els passava desapercebut el desfasament entre els reglaments superats i el desenvolupament progressiu de les experiències europees. Només cal recordar l'informe sobre la Deutsche Bibliothek de Frankfurt de Diego Maltese, que llavors era bibliotecari de la biblioteca nacional de Florència i que prenia aquella com a exemple per a constituir a la seva biblioteca l'arxiu de les publicacions italianes (1963). Amb l'informe Humphreys, presentat a la 30a sessió de l'IFLA (1964), es comparava indirectament la relació que Emanuele Casamassima, llavors director de la nacional florentina, presentava a la comissió parlamentària d'enquesta, instituïda el 1964, per a la tutela i la valorització del patrimoni històric, arqueològic, artístic i paisatgístic: s'hi manifestava el greu estat de crisi de la nacional que, mancada de recursos econòmics i amb un personal insuficient, havia d'enfrontar-se amb una demanda

de lectura en expansió que absorbia totes les seves energies i capgirava la seva fisonomia de biblioteca històrica. Un any abans que es publicuessin les actes de la comissió (1967), es produí un esdeveniment sense precedents: la inundació d'una part de les col·leccions florentines, que va interrompre bruscament totes les discussions i ocupà totes les energies en l'obra de salvament. Sembla que la classe burocràtico-política s'hagués aprofitat del forçat silenci dels bibliotecaris per establir el vigent *Regolamento organico delle biblioteche pubbliche statali* (5 de setembre de 1967), el qual, amb una altra terminologia, torna a proposar el sistema creat el 1855. Es divideixen les biblioteques en 4 grups: les biblioteques nacionals (6, perquè inclou la de Bari, nacional des del 1958), les biblioteques universitàries, les biblioteques que tenen unes missions i funcions determinades i les biblioteques relatives a seccions musicals. A les dues nacionals centrals, a més de les funcions que tenien assignades des del 1885, se'ls afegien les tasques de coordinació d'iniciatives i serveis bibliogràfics nacionals i internacionals i iniciatives i serveis d'interès regional per a les altres nacionals.

Per a tenir esperances de renovació es va haver d'esperar el Decret institucional del Ministeri de béns culturals i

ambientals (3 de desembre de 1975), del qual actualment depenen museus, arxius i biblioteques de l'Estat. Les nacionals centrals es complementen amb l'Institut central per a la patologia del llibre i l'Institut central per al catàleg únic i informacions bibliogràfiques, la missió del qual és la recerca catalogràfica i la unificació dels mètodes i té cura de les relacions amb institucions estrangeres; la seu dels dos Instituts és a Roma. Però com que encara eren vigents les anàlogues atribucions bibliogràfiques de les dues nacionals, el decret prometia aclarir-ne la relació mútua. Això es feia encara més necessari ja que, des del 1979, s'havia iniciat el projecte del Servei bibliotecari nacional de registre bibliogràfic i d'organització bibliotecària, gestionat amb mitjans informàtics, amb el qual haurien col·laborat totes les biblioteques disponibles. Des del 1983 la biblioteca nacional de Florència és la seu operativa de l'ISBN i també comparteix la competència científica de l'Institut central per al catàleg únic.

Aquesta i altres interferències de responsabilitat no han deixat de produir en aquests últims anys una conflictivitat subterrània o manifestada amb temptatives cap a la conquesta de posicions de preeminència tant entre els Instituts centrals i les biblioteques nacionals centrals com entre les dues biblioteques. A molts els va semblar així

el document presentat a la Conferència nacional de Florència del 1979, en el qual es reivindicava per a la biblioteca la prioritat de la funció de conservació. D'altra banda, també va semblar així el reglament de la nacional romana (5 d'octubre de 1981), el qual va establir l'exclusió del préstec de les seves col·leccions i una selecció, encara que parcial, de la utilització.

Però si les armes de la competència afavoreixen la productivitat de les indústries, no és així en el sistema bibliotecari. Les relacions entre els Instituts i les dues biblioteques nacionals centrals s'haurien de resoldre amb un agrupament en una única entitat administrativa: s'evitarien, d'aquesta manera, les rivalitats burocràtiques, les repeticions d'iniciatives en alguns camps i l'absència d'iniciatives en d'altres. Naturalment, sigui quina sigui la solució que s'adopti, no es podran diferir altres iniciatives: potenciar les biblioteques de lectura pública a les grans ciutats del centre i del sud d'Itàlia, reorganitzar les biblioteques universitàries en estructures capaces de respondre a les demandes dels estudiants que es veuen ara obligats a recórrer a les nacionals centrals. Les nacionals s'hauran de resignar a considerar el seu títol com un d'heretat, insuficient per a determinar la funció buscada en l'aspecte de la conservació o en el de la circulació del llibre. A la

base de qualsevol canvi hi haurà d'haver una nova llei referent al lliurament obligatori d'impresos. La llei actual, que subministra uns ingressos exclusivament provincials, no afavoreix cap biblioteca: els 5 exemplars (però que podrien ésser més) haurien d'ésser destinats, a més de a les dues nacionals centrals, a biblioteques nacionals i universitàries distribuïdes harmònicament pel territori, i donar, eventualment, la facultat d'escollir-les basant-se en el contingut. S'obtindrien, així, col·leccions completes en diversos punts del país per a estudi i per a préstec a domicili, amb el resultat de facilitar les recerques dels investigadors i garantir la supervivència dels llibres de les dues biblioteques nacionals centrals.

Franca Arduini

Bibliografia

S'han utilitzat, a més de les lleis citades, els papers de Desiderio Chilovi, conservats a la Biblioteca nacional central de Florència, i en especial: Relació al ministre Ruggiero Bonghi, Casole 5 d'octubre de 1875 (N.A. 894. XXIV. 76); Proves d'impremta del *Regolamento per la biblioteche pubbliche governative* (28 d'octubre de 1885), anotades en llapis, per Desiderio Chilovi (N.A. 894. XXIV. 75 bis); Crítica del reglament per a ésser enviat al ministre (Ferdinando Martini), esborrany datat el 22 de juliol —14 d'agost de 1904 (N.A. 894. XXII. 41).